

בספרי הגאונים, כמי שנכנס אצל המלך, נכנס ברשות ויוצא ברשות (עפ"י הלכות קצובות). ובמשנה ברורה (שם ס"ק לג) כתב שכל זמן שלא הבדיל עדיין קצת קדושת שבת עליו. ובחידושי הגרי"ז על הרמב"ם באר שהאיסור הוא משום שעדיין לא קיים מצות הבדלה, בדומה לאיסור מלאכה קודם התפילה. (וע"ע בשו"ת אור לציון ח"א כב וח"ב).

יש אומרים שכל שלא עשה מלאכה קודם הבדלה, עדיין קיימת קדושת שבת לגבי מהתורה, מפני שמצוה להוסיף מחול על הקודש, ובערב שבת אפשר להוסיף על ידי קבלת שבת, ובמוצאי שבת התוספת היא על ידי אי עשיית מלאכה והבדלה (פרי מגדים, בהקדמה לסימן רצו. וע"ע ערוך השלחן רצט, כא).

כתב המגן-אברהם (תצא, א): מי שהתחיל לאכול במוצאי פסח מבעוד יום ונמשך עד הלילה ועדיין לא התפלל והבדיל, צריך עיון אם מותר לאכול חמץ, דלכאורה נראה שמותר לאכול דכיון שחשיכה לילה, הוי חול לכל מילי, אלא שחכמים אמרו שאסור לעשות מלאכה עד שיבדיל בתפילה אבל איסור חמץ אין תלוי בהבדלה שהרי אף בחול המועד אסור לאכול חמץ, הלכך כיון שחשכה מותר לאכול חמץ. והוסיף בשו"ע הרב (שם ג): 'ואף להוסיף מחול על הקודש אין צריך, כי אם לענין שביתת יום טוב ממלאכה וכו' אבל לענין שארי דברים התלויים בקדושת היום כגון מצות מקרא קודש (עיי' ס' תקסט) אין צריך להוסיף מחול על הקודש, וכל שכן לענין אכילת חמץ שאינו תלוי כלל בקדושת היום, שהרי אף בחולו של מועד אסור לאכול חמץ' (ועיי' כף החיים שם).

דף קנא

'מותר לאדם לומר להבירו שמור לי פירות שבתחומך ואני אשמור לך פירות שבתחומי'. ואין בזה איסור משום משא ומתן בשבת, כיון שלא נתוסף ממון לאחד מהם אלא שניהם עומדים בממונם, וכמו שכתב הרמב"ם (שבת כד, ח) שמותר לאדם לשמור פירותיו בשבת ואין בו משום איסור עשיית חפציו כי לא נאסר אלא לקנות חפצים וכד' אבל לא לשמור ממונו שבידו, הא למה זה דומה לנועל ביתו מפני הגנבים.

ואולם בתוס' בעירובין (מג ד"ה הלכה) למדו מכאן שאפילו לשמור בשכר מותר [שהרי 'שמור לי ואשמור לך' שומר שכר הוא]. אך תמוה מסוגיא מפורשת בב"מ (נח) ששמירה בשכר בשבת אסורה. וצריך לומר לדעתם ששונה כאן כיון שבעליו עמו אין אחריות שמירה עליו, וכיון שאין חובה לטרוח בשמירתו כגון לקדם ברועים ובמקלות וכו' אלא משגיה על הפירות בראיה בעלמא – לא אסרו לעשות זאת בשבת. אלא שמדברי הרמב"ם (שכירות א) נראה ששמירה בבעלים אינה פוטרת מחיוב שמירה אלא מתשלומין, ובדין היה לאסור השמירה בשבת אם לא מפני הטעם הראשון שאינו מרויח ומוסיף על ממונו (עפ"י אור שמח שבת כד, ח).

'רב אמר ממקום קרוב משמואל אמר...'. על שאר מחלוקות של רב ושמואל הדומות לזו, אם לפרש 'ממש' אם לאו – ע' במצוין בסוטה יא.

'אמאי, הכא נמי ימתין בכדי שיעשו? אמר עולא בעומד באסרטיא...'. לפרש"י השאלה היא, אף

אם מתירים במקום הספק, יש לאסור בכדי שיעשו כי שמא לצורך ישראל נעשה. ותרצו שמוכח הדבר שעשאו לצורכו ולא לצורך ישראל. ומשמע לפי זה שבספק יש לאסור עד בכדי שיעשו אף לשמואל (עמהר"א ושפת אמת).

ויש לפרש מדוע אין אוסרים בספק לעולם אבל אוסרים בכדי שיעשו, מפני שאיסור עולמית הוא משום גנאי כי ניכר הדבר, וי"ל שבמקום הספק שוב אין ניכר הדבר ואין כאן גנאי. ואפילו תמצי לומר שיש כאן ספק איסור, הלא ספק דרבנן לקולא. משא"כ האיסור הזמני ד'בכדי שיעשו' אין להקל בו בספק דרבנן שהריהו דבר שיש לו מתירים לאחר זמן. ואילו הרמב"ן הר"ן והרי"ד כתבו לפרש שהשאלה היא למה לא יקבר בו עולמית, ימתין בכדי שיעשו ויקבור בו. ועל כך מתרץ הואיל ועומד באסרטיא, גנאי גדול הוא למת שיקבר בקבר שחללו בשבילו את השבת. לפירוש זה אין כל מקור לומר שלשמואל המתיר במקום הספק צריך להמתין בכדי שיעשו אלא מותר מיד במוצאי שבת. וכן משמעות הפוסקים (ע' שו"ע שכה"ו – לדעת ה"א' שנקטו כשמואל. וע' גם במשנ"ב סקמ"ח. וי"ל הטעם הוא שלא אסרו מעיקרא מעשה נכרי עבור ישראל במקום הספק, הלכך מותר אף שהוא דבר שיש לו מתירין).

ז'בלבד שלא יזיו בו אבר'. שמענו מכאן שטלטול במקצת שמו טלטול, שלא תאמר עד שיגביה או יגרור כולו, אלא כיון שמזיו ראשו של דבר שאינו ניטל – אסור. [ומה ששנו להלן (קגד): במשא של תבואה שעל הבהמה, מכניס ראשו תחת המשא ומסלקו לצד אחד – משום צער בעלי חיים התירו לעשות כן. ויותר נראה שאפילו שלא במקום צער התירו משום שטלטול שבגופו לא גזרו בו חכמים] (עפ"י רמב"ן כאן ולהלן קגד. ועריטב"א ותורי"ד).

א. ע' במובא לעיל קכח: שיש אומרים שטלטול מקצת המוקצה דומה לטלטול מן הצד שמותר לצורך דבר אחר. וע"ש שצדדנו לומר שבבע"ח טלטול אבר מותר.

ב. מדברי הרמב"ן דלעיל מוכח שהתירו טלטול לגופו אפילו במעשה הניכר שטלטול לצורך הדבר עצמו. כן הוכיח הגרשז"א (בהערה שבסוף ספר שמירת שבת כהלכתה) דלא כדעת החזו"א (ע' במובא לעיל קכו. קמא.). אכן כאן נקט הרמב"ן שטלטול גמור הוא ולא התירו אלא לצעב"ח [רק בדף קגד כתב שנראה יותר שאין זה טלטול האסור]. וכן נקט הר"ן בחדושו כאן ולהלן קגד. והרשב"א כתב את שני התירוצים – הרי שנחלקו הראשונים בנידון זה; האם טלטול בגופו מותר כשניכר שהוא מעשה טלטול (וע"ע בבאור הלכה שה"י ד"ה ומטעם – בדעת הרמב"ם והשו"ע). [לפי"ז מבואר שלהחזו"א שטלטול בגופו אסור, בהכרח טעם התר טלטול התבואה הוא משום צער בעלי חיים, ונמצא שהולך לשיטתו (נב, טז) שמתיר טלטול מוקצה משום צעב"ח. ומשמע שיש לעשות בשינוי, כמו כאן שהצריכו ראשו ולא בידיו].

(ע"ב) 'קרקע בקרקע מחלפא'. ודוקא לענין סיכה והדחה גזרו, אבל על כיבוד (= טאטוא) לא גזרו ברצפת אבנים (לדעת הרמב"ם ועוד פוסקים). ויש מתירים אפילו בקרקע שאינה מרוצפת. ויש אוסרים בכל אופן כשאין כלל הבתים מרוצפים. ע' או"ח שלו, ב] – שסיכה והדחה אין בהם צורך כל כך כמו בכיבוד (עפ"י מגיד משנה כא, ג; מגן אברהם שלו סק"ו).

ולפי זה נראה שבשעת הדחק, כגון בבתי חולים שיש להקפיד במיוחד על הנקיון – אפשר להקל לשטוף רצפות בתנאי שישתמש לצורך זה רק במגב, שלא יבוא לידי סחיטה (עפ"י שמירת שבת כהלכתה כג, ו; שו"ת אור לציון ח"ב מג, ת. וכתב שם שהמיקל לשטוף בכל אופן, יש לו על מי לסמוך. ועוד כתב שנראה שאם מקום אחד בבית התלכלך, כגון שהקיא שם וכדו' – מותר לשפוך מים על אותו מקום ולפנותם במגב, שאין על זה שם הדחה כלל).

'אמרה תורה חלל עליו שבת אחד כדי שישמור שבתות הרבה'. כתב המאירי (יומא פה.): 'וכן פיקוח

נפש דוחה את השבת. דרך הערה אמרו ושמרו בני ישראל את השבת – חלל עליו שבת זו כדי שישמור שבתות הרבה וכו', וכלל הדברים אשר יעשה אותם האדם וחי בהם – ולא שימות בהם'. נראה מדבריו שדרשה זו אסמכתא היא.

ואולם בספר אור החיים (שמות לא, טז) כתב 'או ירצה על זה הדרך, אימתי אמרתי לך לשמור איש ישראל אפילו בערך כבוד שבת, בדוקא לעשות, פירוש באדם שישנו בגדר עמוד לעשות, אבל מי שודאי לא יקום ולא יגיע לשבת ולשומרו, הגם שרפואות אלו יועילו לשעות או לימים, לא יחלל עליו שבת' (וע' גם בספר ראש יוסף לעיל ל. ד"ה שאיל). [ואולם גם אם ננקוט שדרשת 'חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה' היא בדוקא, לאו דוקא לצורך שמירת שבת, אלא אף לצורך קיום שאר מצוות. כן כתב הבאור-הלכה (שם), והביא ראיה מדברי המאירי. וכן כתב בספר כפות תמרים].

ובמנחת חינוך (סוף מוסף השבת, ג) תמה, הלא מפורש ביומא שמפקחין את הגל אף לחיי שעה (וע"ש מה שכתב. וע"ע רש"ש יומא פד: מה שכתב בדעת רש"י שם. ומהרש"א לעיל ל:). כתב כעין דברי המאירי, שדרשת 'כדי שישמור... נדחתה ביומא. וכע"ז באגרות משה (או"ח ח"ג סט) שאין טעם זה נוגע לדינא אלא כשאר טעמים שנאמרו במצוות התורה. וכ"כ ב'חדושים ובאורים' שאינו בדוקא, ואף על תינוק מחללים משום חיי שעה, הגם שלא יגיע לכלל מצוות).

ולמעשה העלה בבאור הלכה (שכט ד"ה אלא לפי שעה) שאף באופן שעל ידי הצלת נפשו של אדם לא ישמור שבת, כגון חרש ושוטה וגוסס וכדו' – מצילין ומחללים שבת. [ודלא כשו"ת הלכות קטנות שנסתפק בזה]. וכן כתב בשו"ת חתם סופר (או"ח סג).

ויש שהוכיח שאף על פי שדין הצלת נפשות נאמר גם באופן שלא ישמור שבתות הרבה [הרי שטעם זה לכאורה אינו בדוקא], מכל מקום אם יש צורך לחלל שבת כדי להציל אדם ממצב שלא ישמור שבתות הרבה כדי שיוכל לשמור – מותר לחלל שבת, כגון למנוע אדם ממצב שיעשה שוטה שאינו בר מצוות. ובדומה למה נפסק בשלחן ערוך (ס"ס שו), מי שהוציאו את בתו מכלל ישראל, מצוה לצאת לדרך ולחלל שבת כדי שתשמור שבתות הרבה. וכיוצא בזה פסק בה"ג (הובא בר"ן פ"ח דיומא) שענף הפחות מארבעים יום, הגם שעדיין אינו בכלל 'נפש', מחללים עליו שבת כדי שישמור שבתות הרבה. ואפילו החולקים ואוסרים, דוקא בעובר משום שעדיין לא נכנס לכלל חיוב מצוות מעולם. ומלבד זאת יש טעם נוסף לחלל באדם שנשתטה – משום חשש פיקוח נפש מעצם מצבו זה (עפ"י שבת הלוי ח"ג לו וה"ד לד).

'דוד מלך ישראל מת אין מחללין עליו את השבת, כיון שמת אדם נעשה חפשי מן המצוות' – אפילו ממצוות שהן שייכות כשהוא בקבר, כגון כלאים בתכריכים – הוא חפשי מהן [כי גם לדעת האוסר לקבור בכלאים, זהו משום שלעתיד לבוא מצוות אינן בטלות. וכן ציצית שמטילים למת – משום 'לועג לרש' הוא] (מהרש"א. [ובספר 'חדושים ובאורים' נתקשה בזה, הלא פשוט שהנשמה לחוד אין בה קיום מצוות, וגם מה ענין זה לחילול שבת על גופו של המת]. וע"ע בהקדמת שו"ת אור לציון ח"א).

'תינוק בן יומו חי אין צריך לשומרו מן החולדה ומן העכברים, אבל עוג מלך הבשן מת צריך לשומרו מן החולדה ומן העכברים'. כמו בגשמיות כן ברוחניות; כי האיש שיש לו חיות דקדושה וכל מעשהו בהתלהבות ובהתרגשות הנפש, אינו צריך שמירה שלא יידבק בו כחות חיצוניים, אבל מי שהוא עובד בקור רוח ו'מרה שחורה' גוברת עליו, צריך שמירה יתירה כי הוא עלול שיאחזו בו כחות חיצוניים. ומובן שסילוק השמירה ברוחניות מסלקת השמירה גם בגשמיות (שם משמואל קרה, תרע"ו. וע"ע נועם מגדים שמיני).

'נקיטינן אריה אבי תרי לא נפיל. הא קא חזינן דנפיל? ההוא כדרמי בר אבא, דאמר רמי בר אבא: אין חיה שולטת באדם עד שנדמה לו כבהמה'. מובא בספר הוזהר הקדוש (בראשית) שכל מי שחס על המסכנים ברצון לבו, דיוקנו אינו משתנה לעולם מדמות 'אדם', ושולט הוא על כל בריה. וכן למדים מנבוכדנצר שאעפ"י שחלם אותו חלום, כל זמן שהיה חונן לעניים לא נענש, וכיון שהרשיע מיד נשתנה דיוקנו.

וזהו סוד נעשה אדם בצלמנו כדמותנו – בשיתוף 'זכר' ו'נקבה', עשירים ועניים בחיבור אחד. עד כאן מהוזהר.

בזה יש לפרש דברי הגמרא 'אריה אבי תרי לא נפיל' – כאשר האדם בלול משנים, זכר ונקבה, אזי דמות 'אדם' עליו ושולט הוא על כל בריה, אבל אם אינו כלול בשני אלו, הרי אפילו הם מאה – נדמים כבהמה והחיה שולטת בהם (עפ"י הקדמת שב שמעתא אות ג).

ומצינו (לעיל קג.) בנבוכדנצר שהיה רוכב אל ארי זכר וקשר תנין בראשו – והיינו משום שהיה חס על המסכנים ועל כן היה לו כח רדייה בכל חית הארץ כאמור.

וגרמו בשני היודי"ן האמורים ביצירת האדם – שיצירתו כפולה בצלם ובדמות, בלול מעשיר ועני כנ"ל. וכאשר אינו מתחבר לעני נדמה הוא כבהמה שנאמר בה 'יצר' ביו"ד אחת.

ע"ע בדרשות בית ישי כד.

'אמר רבי חנינא: אסור לישן בבית יחידי, וכל הישן בבית יחידי אחזתו לילית'. במאירי משמע שהאיסור לישון הוא מפני שמכניס עצמו לפחד ועל ידי זה פוחת בטחונו בה' ובא לידי נסיון. 'ומכל מקום אם אירע לו כן, יחזק עצמו בבטחון בשם ויתעסק בתוך לבו בדברי תורה על דרך מה שאמרו במסכת ברכות כל הקורא את שמע על מטתו, כאילו אוהו חרב של פיפיות בידו שנאמר רוממות א–ל בגרונם וחרב פיפיות בידם [משמע מדבריו שהאמור בגמרא בברכות על ק"ש – לאו דוקא, אלא אף בכל דברי תורה]. עוד על שיטת המאירי ושאר מפרשים בענין המזיקין – ע' במובא ביוסף דעת ברכות ד:

הרי"ף גרס 'בלילה' [ומובן לפי זה הקשר הדברים; כשם שהמת צריך שמירה, כך גם שנת הלילה שהיא מעין מיתה, צריכה שמירה מן המזיקים. שפת אמת. וגם בלאו הכי מובן שהביאו כאן, לחלק בין יחידי לשני אנשים. עפ"י חו"ב]. גם במשנ"ב (רלט סק"ט) פירש הישן יחידי – 'בלילה' (ובמג"א שממנו מקור הדברים, לא הזכיר 'לילה' – וכפי גרסתנו בגמרא. וערש"ש. והמשנ"ב נקט שאין מחלוקת לדינא בין הגרסאות. וכן משמע לכאורה מאותותו לילית'). ויש מתירים (עפ"י הירושלמי שבת ב,ו) אפילו בלילה אם משאיר מעט אור.

[ולדברי המאירי מובן הטעם שביום או בחדר מואר אין חשש – מפני שסיבת האיסור משום פחד. וגם אם נפרש שהיא סכנת מזיקים שאינה תלויה בפחד, אין המזיקים פועלים באור – ע' ברכות מג].

ויש אומרים עפ"י הוזהר"ק שצריך ליוהר אפילו בשינה ביום בבית יחידי (ע' בספר שמירת הגוף והנפש קיד). יש אומרים שהאיסור לישון בבית יחידי אינו דוקא בבית אלא אף בשדה (ע"ש).

יש אומרים שהאיסור אמור רק בבית בודד שאין סביבותיו בתים, ולא בתוך העיר [שאם כן, לא שבקת חיי לכל בריה. וגם אין זה 'דרכי נועם'] (כן נקט הגר"י קמינצקי (ע' במחיצת רבינו' עמ' ריו) ועוד, כמדומה בשם הגר"ח מוואלאוין. וכבר מובא בוזה"ק (בראשית יט תוריע מה) שאין אסור אלא בבית המיוחד משאר בתים. וע' דובב מישרים (ח"א עט) שצדד ליישב הדעות השונות שביום או כשנר דולק אין איסור אלא בבית מיוחד, אבל בחושך אסור בכל בית). ולאידך גיסא יש אוסרים אפילו בחדר נעול בתוך בית, גם אם יש אנשים בשאר החדרים. והעולם נוהגים להקל בזה (מובא בשער הציון רלט, יז).

בספר מעשה רב (רכא) נשאל הגר"א אם מותר לישן בסוכה יחיד, והשיב: שומר מצוה לא ידע דבר רע. וכן הורה הגאון מטשעבין (דובב מישרים ח"א עט. וע' נמוקי הגר"ב על הרמב"ם הל' רוצח יב,ד). וכן כתב בשער הציון: ונ"ל דאף להמחמירים, אם בבית יש שם אשה ועל ידי זה שיהיה פתוח (לבית שהאשה שם) יהיה איסור יחוד – לא יפתחנו ולא יגיע לו שום ריעותא, כי שומר מצוה לא ידע דבר רע'.

יש מי שפירש שלכך השמיט השלחן-ערוך דין הישן יחידי בלילה – כיון שטעם האיסור הוא משום מזיקים, והרי שנינו בברייתא לעיל שתינוק בן יומו חי אין צריך לשומרו מן העכברים משום שנאמר ומוראכם וחתכם יהיה... וברייתא זו חולקת על דברי רב פפא שאריה אבי תרי לא נפיל, שלדעתו מוראכם (בלשון רבים) אמור דוקא בשנים, אבל לדעת הברייתא מתפרש אפילו על יחיד. ורש"י (בפירוש התורה) פירש שבפסוק זה נכללו אף המזיקים, אם כן מזיקים מתיראים אף מאדם אחד, ולכן השמיט השו"ע איסור זה מהלכה (נמוקי הגר"ב הל' רוצח ושמירת הנפש יב,ד).

'אלו ימי המשיח שאין בהם לא זכות ולא חובה, ופליגא דשמואל...'. רש"י פירש לענין צדקה, מאחר ולא יהיו עניים לא יזכה או יתחייב על ידם. וכן הסכים הריטב"א – שהרי לימות המשיח לדברי הכל אין מצוות בטלות [שלא אמרו (ע' נדה סא) 'מצוות בטלות' אלא בזמן תחיית המתים] (וע"ע בחדושי הגר"ר בנגיס ח"ב ז,ד בהערה).

והרמב"ן בפירוש התורה (נצבים ל,ו) מפרש שבימות המשיח ייבטל יצר האדם ולא יתאוה לבו למה שאינו ראוי אלא בטבעו יבחר בטוב וכמו אדם הראשון קודם החטא, על כן אין באותם הימים לא זכות ולא חובה, כי הזכות והחובה תלויים בחפץ ובאותם ימים לא יהא לו חפץ אלא יעשה בטבעו המעשה הראוי כנ"ל. (וכן נקטו שאר מפרשים – ע' בחדושי אגדות מהר"ל; שם משמואל חקת; קדושת השבת א (עמ' 4) ד (עמ' 22) ה (עמ' 27); מחשבות חרוץ ח (עמ' 46); ישראל קדושים סוף ה (עמ' 42); דעת חכמה ומוסר ח"א צו וח"ב מד; הגהות ריעב"ץ; חפץ חיים עה"ת בהר – 'מעשי למלך' עמ' קעו; דרשות בית ישי ז ד"ה והענין. וגם המאמר הקודם, עשה עד שאתה מוצא ומצוי לך ועורך בידך, מתפרש על כח היצר וכפייטו. ר' בספר שבט מוסר סו"פ ו).

וזה לשון ר"צ הכהן (צדקת הצדיק רמח): 'עיקר האדם הוא החשק שבלב, שבו הוא יתרונו על המלאכים – והוא הנקרא יצר; יצר טוב ויצר רע... כי גדלות אחד על חברו היא רק כפי גודל החשק שלו לטוב דהיינו כח היצר, כי יצר טוב ויצר רע – אחד, זה לעומת זה'.

וע' קובץ אגרות חזון איש (ח"א רט): 'ואין לנו שום מושג איך יתכן יצר של השתחוויה לפסל, ואין זה עלייה מצדנו (כלפי הדורות הראשונים) אלא ירידה, כי הלא תכלית האדם הוא היצר, ונטול יצר הוא נטול נשמה'.

ע"ע במובא לעיל סג.

'האי צורבא מרבנן לא מיעני'. כי העניות לישראל נועדה להתיש עזותם [ככתוב 'ועשיר יענה עזות']. וזה מתיש העזות על ידי התורה. [ויש לפרש מאמרם ז"ל 'אם פגע בך מגוול זה' – היינו הנסיון הבא על ידי העניות – 'מושכהו לבית המדרש' שע"כ לא יעני (עפ"י קומץ המנחה טו).

'גלגל הוא שחוזר בעולם'. מובא בספרים שלא רק לענין העניות נאמר, אלא גם החסד והצדקה – 'גלגל החוזר' הם; שעל ידי החסד שעושה אדם עם העני, מעורר את מדת החסד העליונה ושוב משפיע חסדים לעולם התחתון (ע' אורח לחיים (מז'לוצב) תרומה).

אברהם). ויש שכתבו לומר 'ברוך המבדיל...' (לבוש; שו"ע הגר"ז – אם כי איננה 'ברכה' שאין בה שם ומלכות. משנ"ב).
ובספר דרך החיים פסק שלאחר שהבדיל בתפילה לא יעשה מלאכה שיש בה טורח עד שיבדיל על הכוס. ואולם המנהג להקל בזה (ע"ש בשער הציון אות נא).
וכתב המג"א על פי הזוהר, שיש לכל בעל נפש להחמיר שלא להדליק הנר עד אחר סדר קדושה של הציבור, אעפ"י שכבר הבדיל בתפילה, אבל חזן הכנסת מותר להדליק נר אחר שהבדיל משום כבוד הציבור.

דפים קנ – קנא

רמח. האם האמירות דלהלן מותרות בשבת?

- א. 'שכור לי פועלים מחר'; 'אשכור פועלים מחר'.
 - ב. 'הנראה שתעמוד עמי לערב'.
 - ג. 'לכרך פלוני אני הולך מחר'.
 - ד. 'שמור לי על פירות שבתחומך ואני אשמור לך פירות שבתחומי'.
 - ה. 'כך וכך הוצאתי על דירה זו'.
 - ו. הרהור בעשיית מלאכות למחר.
 - ז. דיבור בצרכי רבים ובצרכי מצוה האסורים בשבת; חשבונות של מצוה ופסיקת צדקה.
- א. לא יאמר אדם בשבת לחברו ישראל או לנכרי לשכור לו פועלים למחר, משום ממצוא חפצך ודבר דבר. וכן לא יאמר 'אשכור פועלים למחר', או 'אבנה בנין זה' וכדומה (וכן מוכח מדברי שמואל. תוס').
- א. לפירוש הרי"ד, מותר לומר לחברו לשכור לו פועלים במוצאי שבת, וכן לומר 'אשכור פועלים במוצ"ש'. לא אסרו אלא לשכור בשבת.
- ב. השכירות עצמה, התוס' כאן כתבו שהוא 'מדאורייתא', ולעיל (קכא. ד"ה אין) כתבו שהוא מדרבנן (ע' בתשובת הר' גרשון בשו"ת חות יאיר נג שנקט שהן שתי דעות. וע' גם בשפ"א סד"ה מ"ש. אך י"ל לכאורה ש'דאורייתא' שכתבו התוס' לאו דוקא אלא כלומר מדברי קבלה, והיינו 'דרבנן' שכתבו לעיל קכא. וע"ע שו"ת רעק"א יז).
- ב. לדברי רבי יהושע בן קרחה, אומר אדם לחברו 'הנראה שתעמוד עמי לערב' הגם ששניהם יודעים שעל מנת לשוכרו לפעולתו הוא מזהירו (ודבר דבר – דיבור אסור הרהור מותר, והרי אינו מפרש בדיבורו את השכירות). ותנא קמא דברייתא אוסר. ודייקו ממשנתנו כרבי יהושע בן קרחה. וכן אמר רב"ח אמר רבי יוחנן: הלכה כרבי יהושע בן קרחה.
- א. להלכה נקטו הפוסקים כרבי יהושע שמותר לומר 'הנראה שתעמוד...' אבל לא יאמר 'היה נכון עמי בערב' – שזהו 'דיבור' ממש (עפ"י רמב"ם ושו"ע שו"ז). ויש מהראשונים שפסקו כחכמים לאסור (עפ"י שאלתות ז; רבנו ירוחם).
- ב. יש אוסרים באמירה לנכרי לפי שהוא עושה לדעת אותה מלאכה. ואין נראה, שהרי טעם ההתר הוא משום שהרהור מותר, כך לי בישראל או בנכרי (תוס'). וכן פסקו אחרונים, מובאים במשנ"ב שו"קכ"ח).

ג. אמר רב יהודה אמר שמואל: מותר לאדם לומר לחברו 'לכרך פלוני אני הולך למחר (לך עמי. ראשונים)' שאם יש בורגנים (סוכות שמירה וכד') הולך (אפילו בשבת – הלכך אעפ"י שאין בורגנים, אין כאן הזכרת דבר האסור בשבת כי ההליכה עצמה יש בה אפשרות של התר).

א. מאותו הטעם יכול לומר לחברו: 'לך לכרך פלוני למחר' או 'שמור לי פירות למחר' אף על פי שהם מחוץ לתחום (עפ"י תוס'). וקצת משמע מלשונם שאף יכול לומר לו בפירוש 'שמור לי פירות שמחוץ לתחומיך', וצ"ע הלא בזה מוזכר האיסור ממש, שהרי ע"י בורגנים אינם 'מחוץ לתחום'. ושם אין כוונתם ללשונו זו ממש אלא שמסיים לו מקום הפירות הנתונים מחוץ לתחום).

ומשמע בגמרא שהוא הדין לומר 'הבא לי פירות' – מותר, שהרי אם יש שם מחיצות מביא, ויתכן שמחר יהיו שם מחיצות, נמצא שבהזכרת ההבאה לא הזכיר עשיית מלאכה (עחור"א נט, א).
ב. מפשט דברי דברי הרמב"ן והריטב"א משמע, שאם מספר לחברו שיעשה בעצמו מלאכה אחר השבת, אין בזה איסור. ורק כשבאמירתו פועל משהו אסור, כגון שאומר לחברו שיבוא עמו. וכן דעת התור"ד. אבל מדברי התוס' מבואר שבכל אופן אסור.

ד. אמר רב יהודה אמר שמואל: מותר לאדם לומר לחברו שמור לי פירות שבתחומיך ואני אשמור לך פירות שבתחומי' (בין אם אומר לו לשמור היום בין למחר. תוס'), שהרי השמירה עצמה מותרת בשבת לך מותר לדבר עליה.

ה. אומר אדם לחברו: 'כך וכך פועלים השכרתי על שדה זו; כך וכך דיגרים הוצאתי על דירה זו', אבל לא יאמר לו 'כך וכך הוצאתי וכך וכך אני עתיד להוציא'. ופרשו שאם שָׁכַר הפועלים עדיין בידו אסור לומר לו זאת שהרי זה בכלל חשבונות שיש לו בהם צורך, ורק אם שילם להם כל שכרם מותר.

ו. כאמור, הרהור במלאכה מותר. אבל סיפרו מעשה בחסיד אחד שנמלך בדעתו לגדור פרץ שבשדהו ונזכר ששבת הוא ונמנע ולא גדרה ונעשה לו נס ונתברך הוא ואנשי ביתו בשל כך.

הלכך אעפ"י שהרהור בעסקיו מותר, משום עונג שבת מצוה שלא יחשוב בהם כלל, ויהא בעיניו כאילו כל מלאכתו עשויה (או"ח שו, ח). ובודאי אם יש לו מהרהור טרדת לב או נדנדוד דאגה – יזהר בדבר (עפ"י ב"י שם בשם רבנו יונה; משנ"ב).

ז. 'חפצי שמים' מותר לדבר עליהם בשבת. בכלל זה חישוב חשבונות של מצוה (רב חסדא ורב המנונא); פסיקת צדקה לעניים (רבי אלעזר); פיקוח נפש ופיקוח רבים; הליכה לטריטאות ולקרקסאות ולבסילקאות לפקח על עסקי רבים (רבי יוחנן); שידוך על התינוקות ליארס, ועל התינוק ללמדו ספר וללמדו אומנות (תנא דבי מנשה), וכל כיוצא באלו.

א. בתוספתא (יז. מובא בתוס') מובא שבית שמאי אוסרים לפסוק צדקה ואפילו לשדך יתום ויתומה. ובית הלל מתירים.

ב. מותר להכריז בשבת על אבידה, הגם שאסור להשיבה בשבת מטעם 'מוקצה' – שבכלל 'חפצי שמים' הוא (שו"ת הרשב"א ח"ד קד; או"ח שו, יב).

ג. יש אומרים שאסור לומר 'אעשה מלאכה פלונית מחר' אפילו הוא דבר מצוה כגון כתיבת ספר תורה או בנין בית הכנסת, שהרי אין תועלת באמירה זו (עפ"י מגן אברהם וכנסת הגדולה). [אכן אם ע"י שאומר זאת מועיל לזרו עצמו כי מתירא שיתרשל בדבר – מותר. תוספת שבת]. ויש

מתירים (עפ"י א"ר מאמ"ר וברכ"ה). ונכון להחמיר לכתחילה כשאין צורך בדבר (תו"ש, מובא במשנ"ב ר"ס שז).

וע' שפת אמת שצדד לפרש"י להתיר לשכור פועלים לצורך בנין בית הכנסת.

ד. לא התירו את השכירות עצמה והזכרת מעות כדי ללמד התינוק ספר ואומנות, אלא רק לדבר אליו אם יאות להשתכר (או"ח שו"ו ממהר"ם מרוטנבורג, רמב"ן ועוד). ושכירות בלא הזכרת מעות – צריך עיון (עפ"י באור הלכה. וליישב דיוקיו היה נראה שכוונת השו"ע לאסור הן בשכירות ממש הן בהזכרת מעות בלא שכירות, וכן משמע מדברי חות יאיר מט).

ה. דעת כמה פוסקים שהנשבע לחברו לפרוע חובו ביום פלוני והוא חל בשבת, מותר לאחריים לשום בשבת את המשכון שפורע בו, שאעפ"י שהשומא אסורה בשבת משום 'ממצוא הפצך', הלא אין עושה כן בשביל צרכיו אלא כדי להציל את חברו מעבירה, שלא יעבור על שבועתו – והרי זה בכלל 'חפצי שמים' (עש"ך עג סק"ב בשם כמה פוסקים [ודעתו שם לחלוק על כך – שאין אומרים להם לחטוא כדי שיזכה חברים]).

רמ"ט. א. האם מותר לאדם להחשיך על התחום כדי לשכור פועלים או כדי לשמור ולהביא פירות או בהמה וכד'?

ב. האם מותר להחשיך כדי לפקח על עסקי כלה ועל עסקי המת.

ג. היתה בהמה עומדת חוץ לתחום, האם מותר לקרוא לה מתוך התחום?

א. אין מחשיכים על התחום כדי לעשות דברים האסורים בשבת, כגון לשכור פועלים למוצאי שבת או להביא פירות מחוברים או דבר מוקצה כגון תבן סרוח. אבל מחשיכים על דברים המותרים כגון לשמור על פירות (ואף על פי שהם מחוץ לתחום מותר, הואיל ואפשר על ידי בורגנים. רש"י). וכן מחשיכים להביא פירות שאינם מוקצים, שהרי ההבאה עצמה אינה איסור כשיש שם מחיצות. וכן מחשיכים להביא בהמה (שהרי אפשר ע"י בורגנים והבהמה יכולה להלך ברגליה. אכן טלה קטן וכד' שצריך לשאתו בידים – אסור להחשיך עליו. תוס').

רש"י ועוד ראשונים מפרשים הכל על החשכה בשביל פעולה הנעשית חוץ לתחום, אבל בתוך התחום, כתבו התוס' וש"ר, מותר להחשיך כדי לשכור פועלים ולהביא פירות בצאת השבת, שאין הדבר ניכר כל כך שהולך לדעת כן. [משא"כ טיול אדם לשדהו לידע מה היא צריכה, או טיול לפתח מדינה כדי שיכנס למרחץ מיד בצאת השבת – אסור, שניכר הדבר]. ורבנו תם פירש (בספר הישר רצט) בתוך התחום, אבל החשכה בשביל לצאת יתכן ולתנא קמא אסור הדבר, שמא יצא. ואבא שאול חולק וסובר שרשאי להחשיך כדי לצאת חוץ לתחום כשם שזכאי באמירתו.

כשמחשיך לשמור על הפירות, יכול להביאם בידו (הואיל ועיקר מחשבתו לא לשם הבאה היתה. רש"י). ממשמעות לשון רש"י נראה שאם החשיך בכוונה להביא – אסור להביאם במוצאי שבת, אולם אם נתכוין לשניהם – אין איסור להביא. ואילו מלשון השו"ע (שו"ח) משמע שאסור אף בזה (עפ"י שפת אמת).

ב. מחשיכים על התחום לפקח על עסקי כלה ועל עסקי המת הגם שהן מלאכות האסורות בשבת, כגון תלישת הדסים והתקנת תכריכים, וכן כדי להביא לו ארון ותכריכים, ואומרים: 'לך למקום פלוני ואם לא מצאת במקום פלוני הבא ממקום פלוני. לא מצאת במנה הבא במאתים'. רבי יוסי אומר: ובלבד שלא יזכיר לו סכום מקח.

יש שפסקו כתנא קמא (תורת האדם לרמב"ן, סוף ענין ההספד. וכן נקט לעיקר הרשב"ץ ח"א סוס"י כב). ואולם הרמב"ם פסק כרבי יוסי, וכן הוא בשלחן ערוך (שו"ג). ויש מי שאומר שאם אי אפשר ללא שיזכיר סכום מקח – מותר, אבל העיקר כדעת האוסרים (עפ"י רמ"א שם. וע"ש בסעיף ו ובמג"א).

ג. היתה הבהמה עומדת חוץ לתחום – קורא לה והיא באה.

א. דין זה אפילו למאן דאמר תחומין דאורייתא (ע' מאור ישראל לעיל נג: בשם נחל איתן).
 ב. אם אינה נשמעת לו, מותר להכניסה על ידי נכרי [שיש להקל בענין זה במקום הפסד], אבל על ידי ישראל אחר אסור אעפ"י שהיא בתוך תחומו – כי אנו נוקטים הבהמה והכלים כרגלי הבעלים וכיון שיצאה מחוץ לתחומה, אסור לכל ישראל להזיזה בידים מד' אמות שלה (משנ"ב שו"ס ק"ז. וע' בשו"ת אור לציון ח"א כג שכתב להוכיח שיש איסור אמירה לבע"ח לעשות מלאכה בשבת כבנכרי. ולדבריו מוכח לכאן שהתירו אמירה לנכרי בהבאת הבהמה, כשם התירו לקרוא לבהמה עצמה לבוא).

דף קנא

רנ. א. נכרי שהביא בשבת דברים לצורך המת או עשה לו ארון וחפר לו קבר, האם מותר לישראל להשתמש בהם?

ב. טיפול בגופת המת בשבת, כיצד?

א. שנינו: נכרי שהביא חלילים בשבת – לא יספוד בהם ישראל, אלא אם כן באו ממקום קרוב (כלומר בתוך התחום). עשו לו ארון וחפרו לו קבר (בשביל הנכרי או למכור) – יקבר בו ישראל מיד במוצאי שבת ואין צריך להמתין בכדי שיעשו, כי ודאי לא בשביל ישראל נעשו. ואם בשביל ישראל – לא יקבר בו עולמית.

א. לפרש"י, אף ברישא אין לספוד באותם חלילים עולמית מפני שניכר שבשבילו הובאו. וכן כתב רבנו תם בספר הישר (חלק החידושים סי' ש), ופירש שהחמירו בחלילים למת משום שאינם צורך המת כל כך. ומבואר שם שהחמירו בחלילים אפילו הובאו בשביל גויים. והתוס' ועוד ראשונים חולקים וסוברים שאין איסור אלא עד בכדי שיהיו יכולים לבוא מאותו מקום, כי סתם חלילים אין מביאים אותם לאדם אחד אלא לשם כמה בני אדם. וכן נפסק בשלחן ערוך (שכה, טו).

ב. אין איסור עולמית אלא כשניכר הדבר לכל, אבל אם עשאו בצנעה מותר לערב בכדי שיעשו. ואפילו בפרהסיא אין איסור אלא לאותו ישראל שנעשה בשבילו, אבל לאחרים מותר בכדי שיעשו (או"ח שכה, יד).

והרמב"ן הביא מהגאונים לאסור לכל ישראל, שגנאי הוא למת שיקבר בקבר שחיללו בשבילו את השבת.

ג. כתבו כמה ראשונים שאין איסור אלא בקבר וארון, שגנאי הוא למת שייקבר בדבר שנעשה בשבת, אבל שאר דברים שנעשו בשבת עבור ישראל אינם אסורים עולמית (עפ"י רז"ה רמב"ן רשב"א ור"ן ועוד). ויש אוסרים בכל דבר הנעשה בפרהסיא עבור ישראל (מג"א בשם הרמב"ם. וע' ספר הישר לר"ת רצא בש"ם ר' יצחק). ובמקום הצורך אין להחמיר (עפ"י משנ"ב שכה ס"ק עג).

ד. אם הנכרי הביא דרך רשות הרבים; התוס' נקטו שמותר כי לא הועילה הבאתו כל כך. ואין כן דעת שאר פוסקים אלא דינו כמביא חוץ לתחום, ורק בהבאה דרך כרמלית לא אסור (עפ"י רמב"ם וש"פ – או"ח שכו. וע' שפ"א שהקשה על דהתוס').

אין ידוע אם הובאו החלילים ממקום קרוב או מרחוק; רב אסר ושמואל התיר (עפ"י רש"י. והרי"ף פירש בענין אחר).

ומבואר בגמרא שהוא הדין כשאין ידוע אם עשה הגוי המלאכה לצורכו או לצורך ישראל. ומכל מקום צריך להמתין בכדי שיהא ניתן לעשות הדבר במוצאי שבת, כי שמא לצורך ישראל נעשה ואסור ליהנות ממלאכות הגוי עד 'בכדי שיעשו' (כן מבואר בגמרא לפרש"י. עמהרש"א ושפ"א).

לפירושו הרמב"ן ועוד ראשונים, אין מקור בגמרא להצריך להמתין בכדי שיעשו לשמואל. להלכה נפסק בשלחן ערוך (שכה, ט טז) לאסור בספק [אלא אם כן יש לנכרי בית בעיר, שבסתם אין לחוש שמא הביאו מבחוץ]. ויש מתירים למוצאי שבת מיד (ע"ש בסעיף ז). ודעת הא"ר שיש להתיר, ואילו בחיי אדם כתב שאין להקל אלא לצורך מצוה או בשעת הדחק, וכן משמע בפמ"ג שכן הכריע הב"י, לאסור במקום הספק (עפ"י משנ"ב שם סקל"ג ובאה"ל). ודוקא בספק מלאכה, כגון שליטת פירות ואין ידוע אם לצורכו או לצורך ישראל, אבל בספק במלאכה שאינה דאורייתא כגון הבאה מחוץ לתחום אלפים אמה – נקטו האחרונים שמותר במוצאי שבת מיד (עפ"י משנ"ב שם סקמ"ח).

ב. סכים ומדיחים את המת בשבת ובלבד שלא יזיזו בו אבר; שומטים את הכר מתחתיו ומטילים אותו על החול (כדי שלא יסריח). קושרים את הלחי הנפתחת שלא תוסיף להיפתח אבל לא סוגרים. מביאים כלים להניח על כריסו כדי שלא תתפח, ופוקקים נקביו כדי שלא תיכנס בהם הרוח. ואין מעצמים את עיניו (משום הזות אבר).

[ועם יציאת נפש אסור לעמץ עיניו אף בחול. והעושה כן הרי זה שופך דמים].

א. היו מקומות שנהגו להפשיט את המת מבגדיו בשבת קודם שמשכיבים אותו על הארץ, כדי שלא יסריח מחמת הידוק הבגדים (כן מובא בגשר החיים ח"א ב עפ"י מנהג איזמיר). ובשו"ת שבט הלוי (ח"ד ל, ג), כתב שאיסור גמור הוא כיון שמוזיז אבר [ורק על ידי ככר או תינוק התירו במוטל בחמה משום חשש בזיון] – 'וכאשר נפטר מרן החזון איש זי"ע הי' גם כן בשבת קדש והי' ימות החורף ונשאר מושכב במתו רק בהשמטת הכר מתחת ראשו וכסוי סדינים כנהוג וכהלכה'. ואולם אם מושך את הבגדים מעל גופו ללא הרמת האברים – מותר. וישתדל שלא להזיז כל אבר עם משיכת הבגדים מן הגופה, שאפילו 'טלטול מן הצד' לא התירו אלא במקום חשש לבזיון המת. ובאופן זה שיש חשש בזיון [כגון שנפטר בימות הקיץ, זמן מרובה קודם צאת השבת] מותר להורידו על הקרקע. ונכון לטלטלו רק לאחר הנחת כלי התר בצדו או מעליו, ובשעת הדחק אפשר להקל ולהורידו מבלי הנחת כלי של התר, אם הוא לבוש בבגדים שעתידיים לפשטם מעליו (עפ"י שמירת שבת כהלכתה ח"ב סד, יא. וע' משנ"ב שיא סקכ"ב).

ב. יש מקומות שנהגו להעצים עיני המת. ובמשנ"ב (שיא סקכ"ב) פקפק בדבר והסיק שבמקום שנהגו אין למחות. ובספר 'חדושים ובאורים' כתב שהמקלים בדבר אין להם על מה שיסמוכו, שהריהו כנגד דין המשנה.

פרק ארבעה ועשרים; דף קנג

נא. מי שהחשיך בדרך, מה יעשה בכיסו או בחבילתו המונחת לו על כתיפו?